

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

**Henrici Canisi[i] Noviomagi, Belgæ, Jn Academia
Ingolstadiensi SS. Canonum Profess. Ordinarii & Primarii,
Opera Quæ De Ivre Canonico Reliqvit**

Canisius, Heinrich

Coloniae Agrippinae, 1662

In Tit. XX. De Testibvs Et Attestationibvs.

[urn:nbn:de:hbz:466:1-62169](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:466:1-62169)

& alia adminicula concurrant, veluti quoddam ex archivo publico depromptus sit, *Authent. Ad hac D. De fide instrum. c. 5. illud etiam iudicamus, Novel. 49. De his qui ingrediuntur ad appellat. unde predicta Auth. desumpta est. c. l. Moris 9, §. solet D. De poenis, c. caa. Peruenit xxx. q. 1. Intelligendo de archivo, cui custodiendo publica persona praefecta est, & in quo non nisi ab eadem persona vel à Notario sub-signata scripturae adseruantur, de quo latissime apud Felinum in c. Ad audientiam num. 11, cum seqq. inf. De prescript. vel si consuetudine loci liber antiquus sit receptus & approbatus, l. Cum dilectus 11, inf. De fide instrum. c. per eundem sexum Decius hio num. 28. Nam loci consuetudo legis vim habet, §. sed diuturni Inst. De iure natur. cum similib. vel si contra & pro producentem simul in eodem libro scriptum sit, iuxta tamen aetimationem iudicis,*

l. Publica Maroia 26, §. fin. D. Depositi, vel denique si a Notario scriptus sit liber, vel authenticum sigillum habeat, puta Episcopi, Capituli, vel alterius magistratus, iuxta textum in c. 2, c. ibi latius dicitur, inf. De fide instrum.

Ceterum non dubium est & per testes (quorum & hoc textu fit mentio) veram probationem induci, non solum in dirimendis finibus, sed & in alia quacumque causa, ut inf. Tit. proximo dicitur, Sed & per famam (cujus & hic mentio) probatio quidem fit, sed conjunctis aliis iudiciis, c. Prateca 27, inf. De testib. c. 6. Quia 10, cum c. seq. inf. De presump. Alioquin sola fama non sufficit, cum, ut ait Pont. in c. Cum in iuventute 12, inf. De purgat. canonica, dictum unius facile sequatur multitudo. Arque haec satis quoad Tit. generalem de probationibus,

IN TIT. XX. DE TESTIBUS ET ATTESTATIONIBUS,

SUMMARI A.

1. Probatio per testes maxime usitata: & ratio ordinis.
2. Attestationes quae.

Inter omnes probationum species, quas superius Tit. prox. in pr. enumeravimus, prima occurrit per testes, & eo quoddam maxime usitata sit, non tantum in contractibus, ultimis voluntatibus, & causis criminalibus, verum etiam in instrumentis, cum publicis tum privatis, ut passim videre est hoc tit. c. 11, seq. Ut merito hic Tit. reliquis seqq. Titulis praeponeatur, quamvis Paporm. Bald. & alii temere existimant, hunc Tit. praecedere sequentem Tit. De fide instrum. idem quoddam dignius & efficacius sit viva vocis testimonium quam mortuae, id est scripturae, contra l. in exer-

cendis 15, C. De fide instrument. qua eadem vis instrumentis qua testibus tribuitur. Deinde & in C. Justiniani idem ordo servatur, qui hic Sed, ut saepe dixi, hanc anxiam disputationem de dispositione Titulorum relinquamus, quae ab auctoris arbitrio pender, cui scilicet qualiscumque connexio Titulorum sufficit, dummodo non sit confusa.

Duplex vero inscriptionis hujus Tit. membrum est, unum de testibus, alterum de attestationibus. Testes qui sint vulgo notum est. Attestationes sunt ipsa testimonia sive dicta testium, quae & depositiones appellantur. in c. Cum causam 37, circa fin. inf. h. t. quod veritatem deponant, scilicet coram iudice.

In Cap. primum.

SUMMARI A.

1. Conditiones testium quales esse debeant.
2. In testem admitti quislibet potest, cui à jure non est interdictum testimonium.
3. A testimonio decedendo arcentur pretio conducti.
4. Poena testium ejusmodi.
5. Clericus quomodo puniatur.
6. Testis pretio conductus sed verax an puniendus.
7. Testis licite petit expensas inmeritis.
8. Testis in itinere spoliato an resarciendum dampnum.
9. Testis precibus inductus quatenus probet.
10. Idoneus testis quis.
11. Testis jejunus ut deponat honestum est.
12. Sententia ex falsis testimoniis lata an retractanda.
13. Retractatio hac sententia intentari potest criminaliter & civiliter.
14. Falsi questio etiam excipiendo opponi potest.
15. Sententia quando propter falsitatem retractari nequeat.

Hoc Cap. desumptum est ex Concil. Maticensi, seu potius Matiscenensi, & iidem serere verbis extat apud Gratianum, sub nomine

mine Maticensis Conc. in can. *Placuit* 1 v. q. 2. † Eo verò describuntur breuiter conditiones & qualitates testium: veluti Primò, ut testes nullo pretio conducti sint. II. Ut sint idonei & fideles. III. Ut jejuni atque abstinentes: quæ tria à nobis explicanda sunt.

Ubi illud initio præmittendum est, quòd quilibet in testem admittatur, cui à jure non est interdictum testimonium, l. 1, circa pr. D. eod. ac proinde hæc res dicitur edicti prohibitorii, hoc est, ut omnes, qui à jure non prohibentur, rectè admittantur in testes. Sic Paulus Jurisc. edictum de procuratoribus prohibitorium vocat, eo quòd omnes procuratorem constituere possint, qui non prohibentur, l. *Mutus* 43, §. 1, D. De procurat. Item edictum de matrimonio contrahendo prohibitorium dicitur, quòd scilicet omnes ad matrimonium admittantur, quibus minimè interdictum est à jure, c. *Cum apud* 2, inf. De sponsalib. Dicitur autem prohibitorium edictum respectu certarum personarum, quæ prohibentur; nam inde consequitur, in aliis, quæ non prohibentur, esse permissorium.

Itaque ad textum nostrum accedendo, in primis arcentur à dicendo testimonio, qui pretio conducti sunt. Idem probat textus in l. 3, circa pr. D. eod. & in l. 4, C. eod. tit. argumento ducto à contrario sensu, quòd ab utroque jure receptum est, l. 1, in fine pr. D. De officio ejus, cui mand. est jurisd. & c. *Cum Apostolica* 7, inf. De his qua fiunt à Pral. sine cons. Capis. Si enim testes pretio conducti prohibentur, ut hic, ergò si conducti fuerint pretio audiri non debent. † Nam & criminis falsi pœnà in eos animadvertitur, l. 2, §. 1, D. Ad L. Corn. de falsis & can. *Satus* xxxi 11. q. 5. imò quandoque pœna legis Cornelie de sicariis, quæ est pœna gladii, ubi scilicet is, contra quem tulit dolosè testimonium, capitis damnatus est, l. 1, in pr. D. Ad L. Corn. de sicar. cum nihil intersit, quis hominem ipse occiderit, an causam mortis præbuerit, l. *Nihil interest* 15, D. d. tit. Idem est & in aliis criminibus, ut is, qui falsum testimonium dolo malo dixerit, eadem pœnà puniatur, quâ alter, si convictus fuisset criminis, d. can. *Satus*. Verùm hoc institutà contra eum accusatione ad pœnam falsi, vel ad aliam similem, c. 1, in fine inf. De exceptionibus. Quamvis & extra ordinem is, quem constiterit falsum testimonium deposuisse in judicio, pro arbitrio ipsius judicis puniatur, per sexti. in l. *Nullum* 14, C. eod.

Atque hæc in laicis. Clericus falsum testimo-

nium dicens ab Ecclesiastico ordine deponitur juxta formam cap. *Cum non ab homine* 20, sup. De judic. Concilium verò Agathense coërcet Episcopum, presbyterum & diaconum, falsum testimonium perhibentem depositione & detractione in Monasterium, can. *Si presbyter* Dist. 50. Verùm cum hoc Concilium fuerit provinciale, celebratum in Galliis in civitate Agatha, eandem pœnam extra provinciam suam non sequamur, sed formam d. cap. *Cum non ab homine*, de quo latius Did. Covarr. in c. *Quamvis pactum* in 1, p. § 7, num 9, De pactu in 6. Quæ quidem exaudienda sunt de teste, qui dolo testimonium dixit.

Cæterum quæstionis est, an eadem obtineant in teste, qui licet pretio conductus sit, tamen veritatem testificatus est? Negant Felin. & Imolus hic, & confirmat textus in can. *fin. vers. cum autem judicia* xi v. q. 3. Et rectè, quia scilicet turpiter faciat is, qui mercedem accipit pro re, quam gratis tenetur præstare, l. 2, in fine l. 4, §. sed quod, l. fin. D. De condic. ob turpem caus. veluti iudex accipiens pecuniam, ut in bona causa iudicet; item depositarius, commodatarius, vel homicida, si fur aut alius delinquens, pecuniam recipiens, ut delictum committat; tenentur enim ad restitutionem ejusdem pecuniæ conditione ob turpem causam, ideo quòd gratis ea præstari oportebat, ratione officii vel vitandæ turpitudinis causâ. Ita & testimonium ratione justitiæ & charitatis præstandum est, can. *Qui rectè* xi q. 3, & can. *Nolite timere* ead. q. 3, & c. *Intimatus* 18, inf. h. tit. Unde testis pecuniam recipiens pro reddendo testimonio vero, quamvis non incurrat ordinariam pœnam criminis, sed benè extraordinariam arbitrio judicis, tamen testimonium ipsius meritò rejicitur tamquam hominis turpis, l. 3, in pr. D. h. tit. & *Latius* Phil. Decius hic.

Potest tamen testis expensas itineris sui à producente justè exigere, c. *Statutum* 11. §. *preferendus* autem testimonio De rescriptis in 6. Item si quid testi propter operas suas interea intermissas obfuit, ita Bald. hic num. 2. Nec enim testi damnosum officium suum esse debet, l. *Sed si quis* 7, D. *Quem adm. testam aperiam*. Idque prudens iudex ex conditione personæ & rei qualitate æstimabit; alioquin si ultra quid à teste receptum fuerit, non subsistet ejus testimonium. Bald. hic num. 2. Idem iudicium est de teste, qui post dictam in judicio testimonium licetè aliquid accipit, nisi promissio ejus præcesserit, sicut ex Martilio rectè tradit Menoch. De arbitr. jud. quæst. casu 310, num. 11.

Quid

8 Quid si testis in itinere à latronibus spoliatus sit? Existimat Baldus *hic d. n. 2.* damnum resarciri non oportere, *argum. textus optimi in l. Inter causas 26 §. non omnia D. Mandati, & l. 2 §. si conservatis D. Ad L. Rhod. de jactu, nisi ex curialitate, ut loquitur Bald. id est, ex mera liberalitate. Non tamen idcirco infirmatur ejus testimonium, cum nullum lucrum testis verè ex eo sentiat. Et tacitè id ipsum quoque probat Felin. *hic num 2 in fine*; dummodò & in his scientia judicis concurrat, ne fraus fiat huic nostro Capiti ex sententia Hostiensis & Butrii, quos cit. *ibid.* Felin. Quod tamen nullo jure probatur, sed majoris cautionis causà rectè fit.*

9 Cæterum quid si precibus inductus sit testis? Et valere hujus testimonium vult hinc Hostiens. dummodò odio, amore vel timore inductus non sit, *c. Quoties §. inf eod & c. 1. inf. sit prox.* Ex quo rectè arguit Panorm. *hic*, quòd testis productus à parte sine alia citatione non potest tamquam suspensus refutari, quasi sponte se obtulerit.

Et hæc de prima qualitate testis, ne scilicet pretio conductus sit. Sequitur altera, ut idoneus sit & fidelis. † Idoneum eum accipimus, qui nullà exceptione à dicendo testimonio submoveri potest, qualis in dubio omnis præsumitur, donec contra eum exceptio probetur, *c. ult. inf. in fine D. De præsumpt.* Ut autem hæc res plenius cognoscatur, septem animadvertenda sunt in teste, antequam ejus testimonium admittatur, de quibus disseram commodius ad *c. 2. inf. eod.*

11 Hæc tantummodò addidero, cum text. noster requirit in teste, ut jejunos deponat, id ad honestatem referendum esse, non ad necessitatem, propter juramentum, quod honestius est præstari à teste ieiuno. Id enim apertè constat ex *can. Honestum xxii q. 5.* Honestius etiam videtur, inquit textus, qui in Sanctis audent iurare, hoc ieiunus faciat, cum omni honestate & timore Dei; & notant hinc Gl. & alii Dd.

12 Porro commodè tractari hoc loco potest hæc quaestio, Si Judex falsos testes vel etiam instrumenta falsa secutus tulerit sententiam, an nihilominus valeat sententia & executioni mandari possit? Fingamus Titium post sententiam latam, vel etiam post executionem sententiæ probare velle, Judicem falsis testibus, vel instrumentis circumscriptum esse, an ne postea Titius, falso emergente, agere possit ad rescissionem sententiæ, & soluti repetitionem? Et quidem Panorm. Felin. Bohic. & alii in *c. Licet sup. De probat.* hanc

quaestionem fuse pertractant, nos breviter eam contrahamus. Et certè verius est, sententiam latam retractari posse, atque eà retractatà, competere soluti repetitionem, *soto Tit C. Si ex falsis instrum. vel testim. judic. fit*, in quo quidem tit. fit mentio de testibus, sed eadem est ratio testium, quæ instrumentorum, *Gl. Qui agnitus 11. D. De exceptionib.* quia ex falsa causa sententia æqua sequi non potest; quemadmodum nec ex præmissis propositionibus falsis conclusio vera, ut Philosophi docent. Neque ea quoque Judicis mens est, qui præest Justitiæ, *c. Forus 10. vers. Iudex inf. de verb. sig.* ut velit sententiam suam valere ex falsis probationibus latam. Interim tamen quousque de falso doceatur, sententia sustinetur, *c. Accipimus 4. inf. de fide instrum.* quia in dubio pro Judicis sententia, quòd iusta sit præsumitur, *c. In præsentia 6. in verbis, & tanta sit judicialis auctoritas, sup. De renuntiatis.* & res iudicata pro veritate habetur, *l. Res iudicata D. De R. I.*

Hæc autem rescissio sive retractatio sententiæ 13 a duobus modis intentari potest, aut agendo criminaliter, scilicet per viam accusationis, aut civiliter. Criminaliter opponendo & persequendo crimen falsi contra eum, qui falsis instrumentis, vel testibus usus est, *l. 2. C. De fide instrum. l. Vbi falsi 22. cum l. seq. C. Ad L. Corn. de falsis.* Quod ad viginti annos à iure permittitur, quemadmodum fit & in cæteris criminibus regulariter, quorum accusatio permissa quoque est ad 20. annos, *l. Querela 12. C. jam d. tit. & ibi Gl. & Dd.* Quod hinc obiter notandum est, de criminibus scilicet aliquem accusari non posse, elapsis 20. annis post delictum commissum. Idem est nec de eo inquiri per Judicem debere. *Bart. add. l. Querela.* Civiliter verò agitur per in integrum restitutionem ex hac clausula, Si qua mihi iusta causa esse videbitur, *l. 1. circa fin. D. Ex quib. caus. majores, junctà l. Divus 33. in fine D. De rejudic.* Vide latius Salic. in *d. l. Querela.*

Illud quoque observandum est, non tantum 14 agendo, sed & excipiendo falsi quaestionem opponi posse adversus eum, qui falsà probatione usus est, ad impediendam executionem, *l. fin. C. Si ex falsis instrum.* Idque perpetuò, siquidem exceptiones naturà suà perpetuæ sunt, cum non sit in potestate rei, quando conveniatur, *l. Purè §. 8. fin. D. De doli mali & metus except.* Atque hæc obtineat, ubi falsi quaestio post sententiam definitivam intentatur.

Cæterum si in eodem Judicio antea de falso 15 quaestio-

N 3

quaestio-

quæ situm & cognitum fuerit, sententia prætextu falsitatis non amplius retractatur, *l. fin. C. De fide instrum.* Exceptâ causâ matrimonii, præscriptionis cum mala fide, & aliis, quæ salutem ani-

mæ concernunt, in quibus sententia semper & quodcumque retractari permittitur probato falso, *c. Lato 7. c. Tenor 10. cum c. seq. inf. De sent. & re judic. ex ratione textus in c. fin. inf. De præscript.*

In Cap. In nomine 2.

SUMMARI A.

1. *Receptio testium contra adversarium absentem non citatum est nulla.*
2. *Ratio hujus decisionis.*
3. *Adversarius comparens an ad audienda testimonia admitti debeat.*
4. *Valebit receptio testium, si pars adversa nolit adesse.*
5. *An sufficiat una citatio.*
6. *Ante litis contestationem neque testes audiri, neque pars ad audiendum citari possunt.*
7. *Qualitas testium*
8. *Servus non potest esse testis.*
9. *Nec mulier regulariter.*
10. *Jure civili mulier recte admittitur in testem.*
11. *Exceptis testamentis.*
12. *Jure Canonico non admittitur in causis criminalibus criminaliter intentatis*
13. *Admittitur verò in causis civilibus & criminalibus civiliter motis.*
14. *Non admittitur impubes.*
15. *An pubes de eo, quod in ætate pupillari vidit?*
16. *Non admittuntur animi judicio laborantes, furiosi, amenes &c.*
17. *Non improbi aut infames.*
18. *Sive jure sit infamia, sive facti.*
19. *Pauperes an removendi.*
20. *An & infideles aut hæretici?*
21. *Repelluntur à testimonio perjuræ.*
Et quibus imperari potest, ut servi in causa dominorum & liberi in causa parentum.
23. *Domestici an rejiciendi à testimonio.*
24. *Testis idoneus nemo in sua causa, nec socius in causa socii.*

HOC textu, cum recepti essent testes contra Episcopum absentem, & non citatum, declarantur eorum testimonia nullius esse momenti. Quare ex hac sententia commune hoc pronuntiatum elicitur,* Quod receptio testium nulla sit contra non citatum adversarium. Idem probat textus in §. *Et hoc verò 9. Novel. 90. De testib.* unde decisio hujus Capituli desumpta est. Quocirca in primis observandum est, uti hic eleganter notat Panorm quod in causis decidendis,

vel instruendis in foro Canonico sive Ecclesiastico jus civile sequendum sit, ubi videlicet aliter provisum non est de jure Canonico. Id enim exemplo suo docet hic Gregorius S. Pont. dum ex jure civili decedit, contra absentem non citatum testes non esse admittendos. Eadem quoque regula retinenda est ex parte juris civilis, ut, si & in eo quid desideretur, similiter ex jure Canonico suppleri debeat, *juxta text. in c. 1. & c. 2. inf. De novi operis nunt.*

Ratio decisionis in eo posita est, quod regulariter adversarius citandus sit ad omnem actum, in quo præjudicium ejus vertitur, hoc est, ex quo lædi potest, si ad sit, *l. De unoquoque 47. D. De re judic. & l. Nam ita dicitur 39. D. De adopt. & per eosdem textus.* Maranta in *Speculo aureo* p. 6. tit. *De citatione.* Quippe hoc loco adversarii interest, ut videat jurare testes, item an personæ productæ in testes idoneæ sint ad dicendum testimonium, *text. hic & ibid. Panorm. num. 12.* Nam vis testimonii non tam in se spectatur, quam ex persona testis estimatur, *l. 3. §. idem dicitur Hadrianus D. De testib.*

Verum quæstionis est, An adversarius, si compareat, etiam ad audienda ipsa testimonia admitti debeat? Quod videtur, per hunc *text. n. in fine & per d. §. Et hoc verò.* Cui tamen refragatur *Venerabili 52. inf. eod.* ubi jubentur testes sigillatim audiri, quod ibidem Bern. Glossator exponit secretò, Quod certe non convenit illi textui, neque proprietati verbi *sigillatim*, quod idem est quod *separatim* sive per singulas personas. Unde fiet, quod, si testes, præsentem utraque parte vel alterâ, deponent, non amplius ipsi vel alii testes audiri poterunt, propter jam didicita, id est, cognita testimonia, idque ad vitandam subornationem, *c. Fraternalitatis 17. & ibi latius inf. eod.*

Neque obstat textus noster & in *d. §. Et hoc verò* quia, ut Resp. hic idem Bern. & Panormit. verbum *audire* ex audiri debet, quoad juramentum testium, non verò quoad eorum depositiones, ut scilicet partes ipsæ testes audire debeant jurantes, non verò deponentes. Verum non congruit hæc explicatio huic nostro textui. Quare aliter putat Bart. & Castrensis, in *l. Si quando C. De testib.* quod

dicta testium etiam tunc intelligantur audiri à partibus, quando testes jurant coram partibus, quia depositio eorum postea subsequens refertur ad ipsum juramentum. Sed nec hæc expositio convenit textui, nisi per quamdam interpretationem sive consequentiam, non propriè Unde simpliciter ita accipiendus videtur, ut & de testimoniis audiendis, utraque parte præsentè, intelligatur Sed tunc illud incommodum eveniet, ut, testibus hoc modo semel auditis, ipsi vel etiam alii testes numquam in eadem causa reproduci possint, propter timorem, ut dixi, subornationis. Ut tamen hoc incommodum evitetur, & ne via probationibus præcludatur, existimo quidem adversarium absentem, ad audiendos testes eorumque testimonia, citari debere, non verò cogi, ut intersit depositioni eorum: quia certijuris est, in eadem causa, eodemque articulo probando, plures productiones testium admitti: quod certè non fieret, si priorum testium dicta ab utraque parte præsentè antea audita fuissent. *Auth. At qui semel C. De probationib. c. 2. De testib. in Clem.* Unde necesse est dicamus, illud in arbitrio esse partium audiant simul jurantes testes & testimonia eorum; vel audiant eos solummodò jurantes, sed eorum testimonia secretè à Judice excipiantur. Quod ultimum approbat consuetudo generalis, teste *Gl. in d. l. Si quando.*

4 Quid si adversa pars citata nolit per se, vel per procuratorem adesse? Hoc casu valebit receptio testium, perinde ac si præsens interfuisset, in odium scilicet absentis contumacis, *text. hic c. in d. l. Si quando C. hoc tit.*

5 Porro controversum est, An una citatio sufficiat? Quod plerique putant, ut Joan. Andreæ, Ant. Burrius, Panorm. Bart. quos refert Felinus *hic num. 21.* Quibus suffragatur hic noster textus, dum simpliciter loquitur de admonitione. Contra verò existimat Baldus *in d. l. Si quando num. 2.* quòd simplex admonitio, sive citatio non sufficiat, sed requisatur peremptoria citatio, hoc est, talis, quâ Judex comminetur parti citatæ, se progesturum in negotio, etiam absente parte, *l. Non nunquam 72. D. De judiciis c. l. Contumacia 53. D. De re judic. & probare videtur textus in c. Consuluit 24. in princ. sup. De officio c. potest. ind. deleg. Quam sententiam sequitur & Decius *in d. c. Consuluit;* quia in receptione testium adferunt grave præjudicium verti, cum in ea fundamentum consistat causæ, atque idcirco citationem peremptoriam, quæ tempora continet trium citationum, exigit. Sed*

prior sententia verior est, *per h. text.* quia peremptoria citatio tantummodò requiritur, ad ingressum litis, *l. Ad peremptorium 68 cum aliquot ll. segg. D. De judic. c. d. l. Contumacia & quæ fit ad audiendam sententiam, c. Cum olim 34 inf. h. tit. c. l. 1. §. item cum ex edicto D. Quæ sententia sine appellat. rescind.* In aliis verò actibus Judicialibus sufficit una & simplex citatio, nisi in capitalibus criminibus, *l. fin. c. ibi Dd. D. De feris c. text. hic.*

Nec obstat textus in *d. c. Consuluit,* quia Judex ibi de facto peremptoriè citavit partem ad recipiendos testes, & depositiones eorum publicandas; narratio autem facti non inducit dispositionem: vel certè verbum, peremptoriè, referendum est ad sententiam, cui immediatè subjicitur, in qua requiri diximus peremptoriam citationem, vel, si mavis, trinam citationem, de quo latius Panorm. *in d. c. Consuluit.*

Hæc tamen intellige post litis contestationem: 6 nam antequam lis contestata est, quæ fit per negationem rei conventi, testes produci vel audiri non possunt, ut sup. tit. *Vi lite non contest. c. c.* ergò neque citari potest pars ad audiendum. Nisi quibus casibus proceditur in judicio, absque litis contestatione, ut sunt causæ beneficiales, matrimoniales, decimales, usurariæ, quæ etiam absque litis contestatione aliisque solemnitatibus judicii expediuntur, *juxta c. 2. De judic. in Clem. iuncto c. Sapè De verbor. sig. in visdem Clem.*

Ceterum hic breviter persequamur, more aliorum Interpp. ad hoc Cap. de qualitatibus testium, ob quas vel rejici, vel recipi possunt testes, quod ad *c. 1. sup. eod.* promissimus. Has Gloss. hic in *V. viliissimi* potissimum duobus versiculis complexa est, veluti;

*Conditio, sexus, ætas, discretio fama,
Et fortuna, fides, in testibus ista require.*

Per Conditionem intellige statum ipsius testis, 8 utrum scilicet is servus sit, vel liber; nam tantummodò liber, non servus, in testem admittitur, *c. Forus §. conditionem inf. De verb. sig. c. l. Servi 7. D. hoc tit.* Nisi in subsidium, cum videlicet nulla alia probatio suppetit, *d. l. Servi.* Quod hic longius non persequor, sed qui velit adeat Hostiensem. *in Summa hoc tit.*

Sexus idèò ratio habetur in teste, ut videlicet 9 testis sit vir, non mulier; nam varium & mutabile testimonium semper fœmina producit, ut loquitur textus *in d. c. Forus §. natura c. can. Mulierem*

xxxiii. q. 5. At verò in teste constantia requiritur, l. 2. *D. hoc tit.* Cui tamen adversantur textus, in c. 3. in c. *Tam litteris* 33. *inf. hoc tit. in c. 2. De judic. in 6. & in l. Ex eo* 18. *D. De testib.* quibus juribus mulier in testem recte admittitur. Unde cum hæc inter se pugnare videantur, necesse est distinctionis fœdere inter se concilientur.

10 Quare Phil. Decius in c. 3. *inf. eod.* tres Conclusiones hac de re adfert: quarum prima est, Quod mulier de jure civili in causis tam criminalibus, quam civilibus in testem adhiberi potest; propterea quod eo jure mulieri non sit interdictum testimonium, sed quælibet persona in testem admittatur, cui non est interdicta testimonii dictio, l. 1. *in pr. D. hoc tit.* Et quidem de criminalibus causis textus est expressus in d. *Ex eo D. De testib.* ubi ita Paulus JC Ex eo, quod prohibet lex Julia de adulteris testimonium dicere condemnatam mulierem, colligitur, etiam mulieres testimonii in judicio dicendi jus habere. Quod argumentum Pauli desumptum est à contrario sensu: si enim mulier condemnata dicere testimonium prohibetur, ergo non condemnata recte dicit testimonium. Atque hæc conclusio communi Dd. sententia comprobata est, teste Panormit. in d. c. 3. atque æquitatem habet, quando veritas per masculos haberi non potest, ut recte censet Decius *ibid.* ex Joanne Andrea. In civilibus tamen causis indistincte non admittitur mulier in testem, * veluti in testamentis, §. *testes Instit. De testam. ordin. & l. Qui testamento* 20 §. *testes D. Qui testam. fac. poss.* Sed illud introductum est propter solemnitates testamenti: unde in aliis actibus, quæ nullam solemnitatem desiderant, ut sunt codicilli, §. *fin Instit. De codicill.* item testamentum militare, *tit. Instit. De milit. testam. in pr.* item testamentum parentum inter liberos conditum, l. *Hac consultissima* 21. §. *ex imperfecto & Auth. Quod sine C. De testam.* aliisque contractibus, licet adhibetur testis mulier. Ratio est, quia non prohibetur.

11 Altera Conclusio est, quod de jure Canonico in causa criminali criminaliter intentata, hoc est, ad publicam vindictam, mulier non admittatur in testem, d. c. *Forus & ibi Gl.* nisi per inquisitionem, aut denuntiationem de crimine cognoscatur, d. c. 3. quia de jure Canonico ordinaria pœna criminis, per inquisitionem aut denuntiationem cogniti, regulariter non infligitur, sed alia pro arbitrio ipsius judicis, §. *Inquisitionis* 21. *in fine pr. inf. De accusat.* Unde fit, quod in causa inquisitionis, vel denuntiationis criminis, tamquam mi-

nus præjudiciali recipiatur mulier in testem.

Tertia Conclusio est: In causis civilibus, item in causis criminalibus intentatis civiliter, hoc est, ad proprium commodum actoris, mulier à testimonio dicendo, neutro jure tam Canonico quam civili rejicitur. Ita Decius, per d. c. 3. sed magis probat textus in d. c. *Tam litteris* 13. *inf. hoc eod. tit.* Ubi tamen mulieris testimonium testimonio viri opponitur: dubium enim est quando testimonium viri prævaleat tamquam dignius, c. *Ignoscatur* 32. *hoc tit.* Unde nota differentiam hic juris civilis & Canonici, quod illo jure mulier in causis criminalibus recte in testem recipiatur, non autem de jure Canonico, ubi causa criminalis per accusationem instituta est.

Non obstat ratio d. c. *Forus*, quod mulier inconstans sit; quia id verum est quoad ipsam naturam mulieris, ut ipse textus indicat, sed non ratione prudentiæ, quæ præter naturam sæpè inest mulieri, quod æstimabit judex ex personæ circumstantiis, juxta l. 2. & l. 3. *D. h. tit.*

Neque impedit d. *can. Mulierem xxxiii q. 5.* qui licet simpliciter mulierem à dicendo testimonio removeat, tamen ille revocandus est & attemperandus, juxta prædictas conclusiones, vel potius hic locum non habet, cum sit D. Augustini, ut inscriptio ipsa ostendit. Certi verò juris est, testimonia sanctorum Patrum nullam auctoritatem habere in decidendis causis, ubi juri contraria sunt: sed tumis recte utimur, quando jus deficit, *text. in can. 4. Dist. 20.* vel alioqui Decretali summi Pont. inserta sunt, vel aliter approbata; quia tunc pars juris sunt, juxta illud Justiniani: *Omnia nostra facimus, quibus auctoritatem nostram impertimur, l. 1. §. sed n. que C. De vet. jur. enucl. Idem est & apud Bonifac. in c. Si Apostolica 22. De præbendis in 6.*

His expeditis reliquas qualitates testium persequamur. Igitur tertia qualitas in teste est *Ætas*, scilicet pubertatis: nam si adhuc impubes est, 14 testimonium ejus respuitur, propter imbecillitatem judicii, l. 3. §. *lege Julia & l. Invisi* 19. *in fine D. De testib.* Idque in civili causa; quia in criminali exigitur ætas viginti annorum, propter majus periculum, l. *In testimonium* 20. *D. eod.*

Sed quærunt Dd. Anne pubes possit reddere 15 testimonium de eo, quod in pupillari ætate vidit? Quod vix videretur, cum non censeatur impubes intelligere quod videt, l. 1. §. *impubes C. De falsa moneta, & l. fin D. De juris & facti ignor.* Unde pubes factus de re tamquam sibi ignota testificari nequit.

quit. Sed verior est contraria sententia Accursii, post Joan. antiquum Interpretem in d. §. lege Iulia in V. impubes: quam & ibid. sequuntur Bart. & Salicetus, dum tamen, ut Bald. rectè monet, impubes infamiam excesserit, hoc est, sit major septem annis, per text. in l. Excipiuntur 14. D. De S. C. Syllan. junctâ l. Si infans C. De jure delib. Et ratio est, quia pubes factus non prohibetur ferre testimonium de eo, quod antè vidit ergò admittitur in testem, per l. 1. circa princ. D. hoc tit. Nec obstat, quòd impubes non censeatur intelligere; nam satis est eum vidisse factum, & memoriâ illud retinuisse, licet forte non intellexerit.

16 Quarta qualitas, quæ in teste consideratur, est *Diferetio*, id est, animi iudicium, quod extra omnem controversiam est. Ut hinc furiosus, amens, ebrius, rectè rejiciantur à testimonio, item illi, qui vacillantes testimonium dicunt, l. 2. D. hoc tit. quam vis permissum sit testi in contingenti, non ex intervallo, errorem suum corrigere tamquam memoriâ lapsò, c. Prætorum 7. & ibi latius inf. De testib. cogendis.

17 Quinta qualitas est *Fama*, ne scilicet testis ulrà infamiz notâ aspectus sit, l. 3. circa pr. & §. lege Iulia D. hoc tit. & c. Testimonium 45. inf. eod. quippe tota testimonii fides ex persona testis pendet, qui si improbis vel inhonestis moribus sit, sibi ipsi fidem derogat, c. Forus 10. vers. vita inf. De verb. sign. Ut hinc Hadrianus Imp. eleganter rescripserit, testibus se, non testimoniiis crediturum, hoc est, nudis testimoniiis testium se non crediturum, nisi etiam personas testium exploratas habeat, l. 3.

18 §. idem D. Hadrianus D. eod. tit. * Neque interest, hæc infamia juris sit, an facti. Juris, quæ à jure inferitur, ut si testis sit leno vel ignominiosè ab exercitū dimissus, vel histrio, vel meretrix, vel adultera, l. 1. cum ll. seqq. D. De his qui not. infamia, l. Palam 43. in pr. & §. quæ in adulterio D. De ritu nupt. Item si testis ex delicto aliquo publico condemnatus sit, l. Infamem 7. D. De publ. judic. vel etiam ex privato delicto, propter dolum, d. l. Infamem & l. Athletas 4. in fine cum duabus ll. seqq. D. eod. tit. De his qui not. inf. Infamia facti est, quæ non inferitur à jure, sed tantummodò apud bonos viros testis existimatio læsa est, l. 2. D. De obsequiis à lib. & liberis prest. Imola & alii Dd in d. c. Testimonium.

19 Sexta qualitas est in teste *Fortuna*, ne videlicet testis eâ paupertate laboret, ut facilè lucri causâ testimonium dicaturus sit, d. l. 3. in pr. Quippe inopes facilius corruptuntur, quam divites, §. sancimus Nov. 90. De testib. & ibi Accurs. Honesti tamen

pauperes à dicendo testimonio minimè removendi sunt, c. Si quis 8. inf. hoc tit. Hujus igitur discussio ab arbitrio Judicis pendet.

Septimò in teste spectatur *Fides*, ut scilicet fidelis sit, non Judæus aut hæreticus, l. Quoniam 11. junctâ Auth. Gazaros C. De hæret. Exceptis tamen contractibus & ultimis voluntatibus, in quibus hæretici rectè in testes recipiuntur, propter utilitatem necessarij usus, ut loquitur textus in d. l. Quoniam.

Atque hæc hætenus de qualitatibus testium, quas in testibus attendendas esse monent hinc Gl. & Dd. Quibus adde, ne perjuri sint testes: nam & hi à testimonio dicendo repelluntur, c. Testimonium 54. hoc tit. can. Quicumquè v. 1. q. 1. & can. Parvulus 22. q. 5. non quidem eâ ratione, quòd infames sint, ut plerique putant, per l. Si quis major 41. C. De transact. cum illa lex in singulari casu loquatur; sed propter juramentum, quod antea testis transgressus est, quodque rursus in testimonio ferendo alias præstare tenetur, c. Nuper 52. hoc tit. & l. Iurisjurandi 8. C. eod. tit. nunc autem præstare non potest, ob idem perjurium, quod in eo timeatur, per juris regulam, Semel malus semper præsumitur esse malus; c. Semel malus De R. l. in 6.

Item ne testis à producente imperari possit, ut testis fiat, quales sunt liberi nostri vel servi in potestate nostra constituti, l. Idoni 6. D. eod. Item neque parentum in causa liberorum testimonium admittitur, ut est textus in l. Parentes 5. C. eod. Parentes (inquit textus) & liberi invicem adversus se nec volentes ad testimonium admittendi sunt. Nisi ageretur de contrahendo vel distrahendo matrimonio, propter consanguinitatem, nam hoc casu parentes, & his deficientibus, proximi cognati rectè admittuntur in testes: quippe his magis, quam aliis extraneis, cognatio sua perspecta est, propterea quòd, ut textus ait, unusquisque genealogiam scire desiderat, in c. Videtur 3. inf. Quæ matrem accusare poss. quocirca hinc testimonio dicendo rectius alijs præferuntur, Conjunge c. Super eo 12. inf. eod.

Sed quæsitum est de domesticis, an hi rejiciantur à testimonio dicendo? Et de his quidem existat textus in l. 2. C. hoc tit. & in l. penult. D. eod. in c. In literis 2. 4. inf. eod. quòd rejiciantur: nam propter affectionem non videtur domesticus carere suspitione falsi, quæ à teste abesse debet, l. 3. in pr. D. De testib. Verum eum iniquum videatur, omnes domesticos promiscuè rejici à testimonio; quid

quid enim si testis famulus sit, vel alius, qui operas suas domesticas locaverit alteri: idcirco Bern. Innoc. & Panorm. in d. c. In litoris, putant eos domesticos prohiberi, quibus imperari potest, ut testificentur; reliquos vero domesticos pro arbitrio & discretione Judicis, quanta scilicet fides attribuenda sit, æstimandos esse. Nam satis durum esset, ratione solius familiz quem submovert à ferendo testimonio, cum Clericis in causa suæ Ecclesiæ testimonium permittatur, c. Insuper 6. c. Cùm nuntius 12. inf. eod. de quo dixi supra in c. Tertio loco 5. De probat.

Postremo expressi juris est, neminem in sua causa idoneum esse testem, l. Nullus 10. D. De testib. c. l. Omnibus 9. C. eod. Item nec socium in causa so-

ci, siue sit socius ejusdem criminis, c. Veniens 10. c. Personas 20. inf. eod. c. l. Quoniam 11. C. hoc eod. tit. siue sit socius contractus, vel alterius rei, ubi scilicet commodum vel incommodum commune est, Facit l. 1. §. in propria D. Quando appellandum sit Alioqui recte admittitur socius in alia re, cum non prohibeatur à jure: nisi tamen affectio socii aliud suaderet, quod & Judicis erit dispicere. Vide latius, Felin. in c. Intimavit 18. inf. eod. & Ant. Gomez Variar Resolut. tomo 3. c. 12. num. 1. cum seqq. Neque obstat textus in c. 3. inf. eod. ubi socius ejusdem criminis admittitur contra socium; quia id fit, ut aliqua præsumptio eliciatur ex testimonio socii, non ut ex eo convinci criminis possit socius, Gl. & Panormit. in d. c. 3.

In Cap. Si qui testium 8.

SUMMARI A.

1. Testis cogi potest ad testificandum.
2. Excipiuntur valetudinarii, senes, debiles, pauperes.
3. Item mulieres, Doctores, Professores.
4. Testes alibi degentes à iudice loci audiendi.
5. Littera compassus qua dicantur.
6. Consanguinei qui ad testimonium dicendum cogi non possunt.

Certi juris est, testem cogi posse à Judice, ut coram se compareat testimonii nomine, l. Si quando 15. C. hoc tit. c. l. toto tit. inf. De testib.

1 cogendis. † Hinc tamen excipiuntur, valetudinarii, senes, vel debilitate confecti, aut paupertate depressi, ad quos testimonii excipiendi causa personarum idonearum mittuntur, text. h. In prioribus tribus casibus impossibilitas quodammodo excusat testes; in pauperibus vero verecundia, quæ exire prohibentur, cum verecundia impossibilitati annumeretur, l. Filium 15. in fine D. De condit. insti-

2 **3** **4** **5** **6** **7** **8** **9** **10** **11** **12** **13** **14** **15** **16** **17** **18** **19** **20** **21** **22** **23** **24** **25** **26** **27** **28** **29** **30** **31** **32** **33** **34** **35** **36** **37** **38** **39** **40** **41** **42** **43** **44** **45** **46** **47** **48** **49** **50** **51** **52** **53** **54** **55** **56** **57** **58** **59** **60** **61** **62** **63** **64** **65** **66** **67** **68** **69** **70** **71** **72** **73** **74** **75** **76** **77** **78** **79** **80** **81** **82** **83** **84** **85** **86** **87** **88** **89** **90** **91** **92** **93** **94** **95** **96** **97** **98** **99** **100** **101** **102** **103** **104** **105** **106** **107** **108** **109** **110** **111** **112** **113** **114** **115** **116** **117** **118** **119** **120** **121** **122** **123** **124** **125** **126** **127** **128** **129** **130** **131** **132** **133** **134** **135** **136** **137** **138** **139** **140** **141** **142** **143** **144** **145** **146** **147** **148** **149** **150** **151** **152** **153** **154** **155** **156** **157** **158** **159** **160** **161** **162** **163** **164** **165** **166** **167** **168** **169** **170** **171** **172** **173** **174** **175** **176** **177** **178** **179** **180** **181** **182** **183** **184** **185** **186** **187** **188** **189** **190** **191** **192** **193** **194** **195** **196** **197** **198** **199** **200** **201** **202** **203** **204** **205** **206** **207** **208** **209** **210** **211** **212** **213** **214** **215** **216** **217** **218** **219** **220** **221** **222** **223** **224** **225** **226** **227** **228** **229** **230** **231** **232** **233** **234** **235** **236** **237** **238** **239** **240** **241** **242** **243** **244** **245** **246** **247** **248** **249** **250** **251** **252** **253** **254** **255** **256** **257** **258** **259** **260** **261** **262** **263** **264** **265** **266** **267** **268** **269** **270** **271** **272** **273** **274** **275** **276** **277** **278** **279** **280** **281** **282** **283** **284** **285** **286** **287** **288** **289** **290** **291** **292** **293** **294** **295** **296** **297** **298** **299** **300** **301** **302** **303** **304** **305** **306** **307** **308** **309** **310** **311** **312** **313** **314** **315** **316** **317** **318** **319** **320** **321** **322** **323** **324** **325** **326** **327** **328** **329** **330** **331** **332** **333** **334** **335** **336** **337** **338** **339** **340** **341** **342** **343** **344** **345** **346** **347** **348** **349** **350** **351** **352** **353** **354** **355** **356** **357** **358** **359** **360** **361** **362** **363** **364** **365** **366** **367** **368** **369** **370** **371** **372** **373** **374** **375** **376** **377** **378** **379** **380** **381** **382** **383** **384** **385** **386** **387** **388** **389** **390** **391** **392** **393** **394** **395** **396** **397** **398** **399** **400** **401** **402** **403** **404** **405** **406** **407** **408** **409** **410** **411** **412** **413** **414** **415** **416** **417** **418** **419** **420** **421** **422** **423** **424** **425** **426** **427** **428** **429** **430** **431** **432** **433** **434** **435** **436** **437** **438** **439** **440** **441** **442** **443** **444** **445** **446** **447** **448** **449** **450** **451** **452** **453** **454** **455** **456** **457** **458** **459** **460** **461** **462** **463** **464** **465** **466** **467** **468** **469** **470** **471** **472** **473** **474** **475** **476** **477** **478** **479** **480** **481** **482** **483** **484** **485** **486** **487** **488** **489** **490** **491** **492** **493** **494** **495** **496** **497** **498** **499** **500** **501** **502** **503** **504** **505** **506** **507** **508** **509** **510** **511** **512** **513** **514** **515** **516** **517** **518** **519** **520** **521** **522** **523** **524** **525** **526** **527** **528** **529** **530** **531** **532** **533** **534** **535** **536** **537** **538** **539** **540** **541** **542** **543** **544** **545** **546** **547** **548** **549** **550** **551** **552** **553** **554** **555** **556** **557** **558** **559** **560** **561** **562** **563** **564** **565** **566** **567** **568** **569** **570** **571** **572** **573** **574** **575** **576** **577** **578** **579** **580** **581** **582** **583** **584** **585** **586** **587** **588** **589** **590** **591** **592** **593** **594** **595** **596** **597** **598** **599** **600** **601** **602** **603** **604** **605** **606** **607** **608** **609** **610** **611** **612** **613** **614** **615** **616** **617** **618** **619** **620** **621** **622** **623** **624** **625** **626** **627** **628** **629** **630** **631** **632** **633** **634** **635** **636** **637** **638** **639** **640** **641** **642** **643** **644** **645** **646** **647** **648** **649** **650** **651** **652** **653** **654** **655** **656** **657** **658** **659** **660** **661** **662** **663** **664** **665** **666** **667** **668** **669** **670** **671** **672** **673** **674** **675** **676** **677** **678** **679** **680** **681** **682** **683** **684** **685** **686** **687** **688** **689** **690** **691** **692** **693** **694** **695** **696** **697** **698** **699** **700** **701** **702** **703** **704** **705** **706** **707** **708** **709** **710** **711** **712** **713** **714** **715** **716** **717** **718** **719** **720** **721** **722** **723** **724** **725** **726** **727** **728** **729** **730** **731** **732** **733** **734** **735** **736** **737** **738** **739** **740** **741** **742** **743** **744** **745** **746** **747** **748** **749** **750** **751** **752** **753** **754** **755** **756** **757** **758** **759** **760** **761** **762** **763** **764** **765** **766** **767** **768** **769** **770** **771** **772** **773** **774** **775** **776** **777** **778** **779** **780** **781** **782** **783** **784** **785** **786** **787** **788** **789** **790** **791** **792** **793** **794** **795** **796** **797** **798** **799** **800** **801** **802** **803** **804** **805** **806** **807** **808** **809** **810** **811** **812** **813** **814** **815** **816** **817** **818** **819** **820** **821** **822** **823** **824** **825** **826** **827** **828** **829** **830** **831** **832** **833** **834** **835** **836** **837** **838** **839** **840** **841** **842** **843** **844** **845** **846** **847** **848** **849** **850** **851** **852** **853** **854** **855** **856** **857** **858** **859** **860** **861** **862** **863** **864** **865** **866** **867** **868** **869** **870** **871** **872** **873** **874** **875** **876** **877** **878** **879** **880** **881** **882** **883** **884** **885** **886** **887** **888** **889** **890** **891** **892** **893** **894** **895** **896** **897** **898** **899** **900** **901** **902** **903** **904** **905** **906** **907** **908** **909** **910** **911** **912** **913** **914** **915** **916** **917** **918** **919** **920** **921** **922** **923** **924** **925** **926** **927** **928** **929** **930** **931** **932** **933** **934** **935** **936** **937** **938** **939** **940** **941** **942** **943** **944** **945** **946** **947** **948** **949** **950** **951** **952** **953** **954** **955** **956** **957** **958** **959** **960** **961** **962** **963** **964** **965** **966** **967** **968** **969** **970** **971** **972** **973** **974** **975** **976** **977** **978** **979** **980** **981** **982** **983** **984** **985** **986** **987** **988** **989** **990** **991** **992** **993** **994** **995** **996** **997** **998** **999** **1000**

viratam, Auth. Apud eloquentissimum C. De fide instrum. Et hæc in rebus, qui subleat jurisdictioni Judicis, coram quo causa agitur. † At si testes alibi degant, audiendi sunt à Judice loci, qui audita testimonia sigillatim transmittit ad Judicem causæ, l. Iudices 17. C. De fide instrum. c. §. quoniam sancimus c. v. multa Nov. 90. De testib. † Quod fit per litteras, ut vulgus loquitur, compassus, hoc est, quibus Judex causæ rogat alium Judicem, sub quo testes degunt, ut compellat eos ad ferendum testimonium.

Sed nec illud hæc omittendum est, invito denuntiari non posse, ut testimonium dicat adversus suum socerum, generum, vitricum, privignum, sobrinum vel sobrinam, & ex his progentos, l. 4. c. l. 5. D. hoc tit. Idque honori siue pietati utrimque tribuitur, dum tamen aliunde probatio haberi possit. Alias & hi cogi poterunt, ex sententia Innoc. in c. 1. in pr. inf. tit. prox. & post eum Hostiens. & Panorm. ibid. ne propter defectum probationis res pereat, arg. l. Quoniam 21. C. De heret. Dixi, invito; nam dubium non est, quin bralique superius excepti admitti possint ad testimonium dicendum, cum quilibet juri pro se introducto possit renuntiare, l. penult. C. De pactis. Exceptis Monialibus, quibus interdictum est egredi Monasterium, c. 2. in fine De judic. in 6. Item parentibus & liberis, qui nec volentes adversus se invitentur in testes recipiuntur, l. Parentes C. De testib.

In Cap. In causis 15. juncto c. Ultra trinam 55,

SUMMARI A.

1. Testium multitudinem moderatur Iudex.
2. Testium trina productio tantum permittitur.
3. Quarta productio quando licet petatur.
4. Quid si testes absque juramento producentis ad quartam productionem admittantur?
5. Uterior productio non admittitur post didicita aut publicata testimonia.
6. Super dictis testium post publicationem an possit disputari.

TAmetsi in iudicio permittitur sit tam actori quam reo, tot, quot voluerint, testes producere, ad probandam intentionem suam, dummodo multitudo eorum effrœnata non sit, hoc est, in magnam multitudinem non excurrat, † quia tunc Iudex eam moderatur, l. 1. §. i. D. h. tit. *Et c. Cùm causam 37. inf. eod.* non tamen permittitur est intra terminum productionis testium à Iudice statutum actori vel reo, toties quoties voluerit, testes producere, ad eundem articulum probandum, † sed trina tantum productio testium ipsis permittitur: ut, exempli causâ, præscriptus est terminus actori vel reo, ut intra quatuordecim dies, testes suos producat, potest actor vel reus hodie aliquot testes producere, cras alios, & tertio die vel alio intra terminum rursus alios.

Uterius quarta productio testium non admittitur, nisi producentis, actor vel reus, iurejurando affirmaverit, se testium à se prius productorum testimonia non cognovisse, neque dolo malo quartam productionem petere, sed quos quartò producturus est, eorum producendorum copiam antè non habuisse, *per h. text. & in c. significaverunt 36. Et c. Ultra tertiam pen. hoc tit. Nov. 90. De testib. §. quia verò & Auth. At qui semel C. De probat.* Ratio in tot productionibus testium admittendis est, quòd probationis facultas non sit coarctanda, d. l. Quoniam in fine C. De haret. in quarta verò productione non admittenda, ut infinitas evitetur, quippe iuri odiosa, l. Vide commissi 11. §. si quis alicui 10. D. De leg. 3. Et l. fin. C. De sacros. Eccl. tum etiam quia ex reiteratione quartæ productionis testium præsumptio oritur adversus producentem, quòd testium antè se producturum testimonia didicerit, id est, cognoverit, & sic subsequenter quos jam quartò producere intendit, subornaverit, sive intruxerit. Quare antequam quarta pro-

ductio testium admittatur, jurare debet producentis, prout dictum est antea, ad diluendam hanc præsumptionem.

Quæ ultima ratio notanda est: ex hac enim efficitur, quòd in pluribus productionibus testium, nondum tamen examinatorum per Iudicem; item ubi plures productiones uno tempore factæ sunt, ita quòd producentis nondum eorum testimonia cognoverit; similiter ubi plures simul testes nominati sunt, sed postea divisi & ex intervallo producti: quarta productio minimè indulgeatur absque juramento prædicto, cum militet eadem ratio, videlicet timor subornationis testium quartò productorum. Ita eleganter hic Panorm. ex sententia Barr. in d. Auth. At qui semel C. De probationibus.

Sed fingamus, testes ad quartam productionem 4 admittos esse absque juramento producentis. Et rectè putat Panorm. hic, valere depositionem testium, nisi contradicendum & appellatum sit ab adversa parte, cujus interest productionem non fieri, omisso juramento producentis; alioqui in quartam productionem consensisse, & juri suo renuntiasse censetur, l. penult. C. De pactis. Si enim adversa pars toti liti renuntiare potest, l. Postquam 4 C. d. iiii. cur non item admittere potest quartam contra se productionem testium? Quare idem juris erit, si & didicita sint testimonia, ut consentiente, vel dissimulante alterâ parte nihilominus ad ulteriorem productionem testium admittatur, ob eandem rationem.

Illud verò omittendum non est, textum nostrum eâ specie audiendum esse, ubi dubium non est, producentem didicisse testimonia testium antè se producturum, nam tunc non aliter ad productionem quartam admittitur, quàm si prædictum juramentum præstiterit. * Cæterum si 5 semel didicerit testimonia testium, primò, secundo, vel tertio productorum, ad nullam amplius productionem admittitur, propter merum subornationis, quæ præsumitur in quarta productione vel alia, *per text. in §. quia verò multi Nov. 90. De testib. & in d. Auth. At qui semel.* Idem est, si publicata sint testimonia, aut renuntiatum ulteriori productioni testium, c. De testibus 2. 9. in fine hoc tit. latè Andr. Gail. lib. 1. Observ. 105.

Quod autem in fine textus subjicitur, post pu- 6 blicata testium dicta publicè posse contra ea dis-

putari, quod scilicet falsò deposita sint, vel contraria, vel impertinentia, trahi non debet ad ipsas personas testium, quæ post publicata eorum testimonia amplius refutari non possunt, tamquam antè ab utraque parte probata: dum ad iuramentum admitterentur. Exceptis tribus casibus, qui habentur in *c. Praesentium*, hoc tit. Primus est, ubi pars offert iuramentum malitiæ, hoc est, quod jurare velit, se non malitiosè opponere

contra personas testium. Secundus est, si ante publicationem testimoniorum protestatus sit se reservare exceptiones suas contra testes. Tertius, si probare potest, se exceptiones suas, quas jam præterit contra testes, antea non habuisse. Quamvis in Camera imperiali praxis d. o. *Praesentium* non observetur, quæ contra personas testium etiam publicatione factâ indistinctè obijci-
tur. Gail d. *Obstios*, in fine.

In Cap. Fraternitatis 17.

SUMMARI A.

1. Summa & casus Cap. hujus.
2. Ordo iudicij instituentis.
3. Conclusio in causa quot modis fiat.
4. Terminus ad probandum an & quando protrahi possit.
5. Appellationis à sententia definitiva vis & effectus.
6. Exceptiones in priori instantia proposita an de novo probari possint.
7. Testis iuratus deponere debet.
8. An si iuret post depositionem valeat testimonium.
9. Nobilis in Bohemia, Austria & Bavaria sine iuramento corporali deponunt.

Hæc Decretalis, censore Baldo hic in pr. elegans, utilis & subtilis est, cujus & sententiam ipse in hanc summam contraxit. In causa appellationis, etiam si antè in prima instantia, id est, iudicio, conclusum sit, & renuntiatum ulteriori productioni testium, licitum est super novis articulis tam alios testes, quam veteres producere. Facti species hæc fingatur. Sempronius ex causa mutui conventus à Titio adierit se huic mutuum solvisse: cujus probandi causâ testes produxit, & utrimque factâ renuntiatione ulterioris probationis, fertur sententia contra Sempronium. At hic appellat ab hac sententia, omittitque exceptionem solutionis, recurrit ad aliam exceptionem pacti de non petendo, vel iurisjurandi à se præstiti, quod nihil deberet, eamque exceptionem coram Iudice appellationis opponit Titio. Quæritur igitur, an ad probandam hanc novam exceptionem testes produci possint, non obstante renuntiatione testium in priori instantia facta. Cui respondet hic S. Pont. quod non solum Sempronius novos testes, sed & veteres, quibus ad probandam solutionem antè usus fuerat, inducere possit, præstito tamen à testibus iuramento.

Ut autem decisio hujus Cap. plenius cognoscatur, quædam aliter repetenda sunt, quoad iudicii ordinem: qui hic est, ut post citationem factam reo libellus offeratur, qui actoris petitionem contineat, *Auth. Offeratur C. De hinc contest.* Deinde præstetur satisfactio, præsertim a reo, quod in iudicio usque ad finem litis perseverabit, ne tergiversando eludat iudicium, & sed hodie Injst. *De satisfactionib.* A qua tamen reus relevatur, si bona immobilia possideat, ex quibus satisfieri possit actori, l. *Sciendum* 15. D. *Qui satisfacere cog.* Tertio, ut exceptiones declinatoriæ Iudicis, hoc est, contra personam Iudicis, ante omnem actum iudiciale opponantur: aliàs censetur reus in Iudicem consentire, & prorogare eius iurisdictionem, l. *fin. C. De exceptionib.* Quarto, ut fiat litis contestatio per contradictionem rei conventi, simpliciter negantis factum, quod proponit actor in libello suo. Quintò, ut post litis contestationem præstetur iuramentum calumniæ, si à parte petiti fuerit, quod scilicet actor non calumniandi animo agat; & e contra reus, quod putet se iuste resistere actori, opinione iuris sui, l. 2. *Quis iuratus.* *Id. C. De iurejur. propter calum. juncto c. 1. §. 1. eod. tit. in 6.* Hinc sextò devenitur ad probationes, ad quas inducendas datur à Iudice dilatio. *Id. tit. sup. C. in C. de dilat.* quæ elapsâ, si probationes factæ sint, potest altera pars instare, ut fiat earum publicatio, idque in eum finem, ut si forte quid sit, quod reus redarguere potest, id opponat, *c. In causis* 16. *hoc tit.* Denique ad conclusionem in causa proceditur, id est, finis imponitur omnibus probationibus. † Quæ conclusio tribus modis fit; aut per renuntiationem partium, quando dicunt se nihil amplius habere quod proponant, ac proinde se concludere in causa, idque communiter solet fieri: aut quando à lege vel statuto certus

termini.

terminus probationis constitutus est, quem transgredi non licet; nam ejusdem termini lapsus loco conclusionis habetur. Felinus in cap. Cum dilectus num 10, inf. De fide instrum. veluti in l. Propevanam C. De judiciis. Tertio fit conclusio in causa, cum ipse iudex expressè præfigit terminum ad probandum; nam & tunc exacto termino iudex pronuntiat, in causa conclusum esse. Cujus hæc ratio est, † quia terminus ad probandum datus est peremptorius, neque amplius quam semel regulariter conceditur in causis civilibus, l. 1, C. De dilationib. Et l. fin. D. De feriis. In causis criminalibus duæ dantur dilationes actori, & tres reo, d. l. fin. Itaque conclusione in causa factâ ad sententiam proceditur: hinc ad appellationem, & demùm ad executionem sententiæ. Quæ hic breviter præmittere volui, latius verò persequitur Maranta, in Praxi sua de ordine judiciorum p. 6, And. Gail. lib. 1, Observ. 48, cum seqq. Vide, si placet, Summam meam lib. 4. De judiciis, cum tii seqq.

Præterea in textu nostro, dum ibi appellationis mentio fit, intellige de appellatione, quæ fit à definitiva sententia: cujus ea vis est, quòd per eam omnia acta prioris instantiæ in pristinum statum reducantur, usque ad tempus litis contestatæ, quasi sententia lata non fuisset, l. Ita demùm 13 Et ibi Bart. C. De procuratorib. Ut hinc quæ in prior instantia proposita non sunt, vel non rectè probata, proponi vel probari possint in iudicio appellationis, c. Cum Ioannes 10, inf. De fide instrum. l. Eos qui 6, §. si quis autem C. De appellationib. Et l. Per hanc 4, C. De temporib. appellat. Quare simul quoque rescinditur conclusio in prior instantia facta, & novæ exceptiones in iudicio appellationis rectè inducuntur, per hunc textum.

Sed quæsitum est, an ea exceptio solutionis, quæ in priori iudicio agitata fuit, rursus in iudicio appellationis tractari & probari possit. In qua re etsi addubitare videatur Panormit. in c. Cum venisset 25, num 3, hoc tit. tamen certius est, quòd non possit, si testimonia prioris instantiæ cognita fuerint, ac proinde subornatio timeatur, ut diximus in c. In causis sup. eod. præterquam si appellans velit solutionem antè se allegatam, probare per instrumenta. Nam cum in instrumentorum productione nullius subornationis periculum sit, semper eorum productio admittitur, in quavis iudicii parte, donec in causa rursus conclusum sit, c. Cum dilectus 9, inf. De fide instrum. Adde Gail. lib. 1, Observ. 105.

Quod verò in fine hujus Cap. subjicitur, ut testes, qui ad articulum novum probandum adsumuntur, prius jurare debeant, id eò pertinet, † quòd nullus testis ad ferendum testimonium antè admitti possit, quàm juraverit, cujuscumque etiam sit dignitatis, aut probitatis, c. Nuper 5, hoc tit. l. Iurjurandi 9, C. eod. nisi pars adversa ei remiserit juramentum, c. Tuus quæstionibus 9, hoc tit. cum tantummodò ejus interfit, juramentum, imò & ipsum testimonium præstari, l. penult. C. De pactis. Exceptâ causâ matrimoniali, ubi de matrimonio separando, vel conjungendo agitur: quia hoc casu non tantùm remitti non potest juramentum testi, sed & ex officio cogi potest testis à iudice, ut & juramentum & testimonium præstet, propter necessitatem, de quo eleganter Glossa & Felinus in d. cap. Tuus.

Sed quid si testis non antè, sed post dictum testimonium præstet juramentum, ut memini me aliquando in facto vidisse, anne valebit hoc testimonium? Quod vix videretur, propter textum nostrum in fine Et in d. l. Iurjurandi in princ. & communiter receptum esse apud Doctores, testatur Felinus in c. De testib. 29, num 5, h. t. tum quia id postulat natura & ordo judiciorum, ut scilicet testes primò jurent & deinde deponant: tum quia antea jurans rectius videretur dicturus veritatem, propter juramenti religionem; sed postea jurans non item, ob verecundiam, si quid forte tempore juramenti mutare velit. Nihilominus contra censent Baldus & Gaspar Calderinus relati à Felino ibid. quòd scilicet subsistat & hoc testimonium, dummodò incontinenti juratum fuerit post testimonium: ut & receptum esse in Camera Imperiali tradit And. Gail. lib. 1, Observ. 102, num 9. Et ratio est quia ea, quæ incontinenti fiunt ipsi & qui inesse putantur, l. Iuris gentium 7, §. quimò D. De pactis Et l. Petrus 27, C. eod. Neque movet prædicta ratio, quia cum testis seiat se cogendum esse ad juramenti præstitionem, præsumitur omnimò ut juramenti subsequenti depossesse.

Postremò hic observandum est, quòd in Bohemia, Austria & Bavaria consuetudine indutum sit, ut Nobiles sine corporali juramento per scripturam obsignatam testimonium rectè dicant, teste eodem Gail. d. lib. 1, Observat. 110, in fine, cum aliàs præsentia testium, eorumque juramentum requiratur, ut antè dictum est, & est textus in l. 2, Et l. 3, D. hoc tit.

In Cap. Cùm causam 37.

SUMMARI A.

1. Iudex qualiter testes examinare debeat.
2. Testes singulares non probant.
3. Testes non convenientes de eodem tempore & loco quando probent.
4. Hodie ipsa pars conficit & offert interrogatoria, super quibus testes examinentur.
5. Testis qui iuravit respondere ad singula an teneatur prodere crimen iuratum, ob quod non possit esse testis.

Hoc Cap. modus præscribitur, quem servare debet iudex in examinandis testibus, videlicet ut ex testibus singulas rei circumstantias perquirat, causas scilicet, personas, locum, tempus, visum, auditum, scientiam, credulitatem, famam & certitudinem. Adeoque simplici dicto sive testimonio testis non statur, nisi etiam reddat rationem dicti sui. Panorm. hic n. 6 & ibid in addit. Intellige verò, quatenus his opus est ad investigandam veritatem: nec enim hæc omnia cumulari debent aut possunt à iudice, in qualibet causa. Siquidem multa sunt, quæ non auditu, sed visu percipiuntur, & e contra quæ visu, non auditu. Item creduntur multa, quæ non sciuntur, & sic de aliis. Proinde iudex de eo, quod visu tantum cognoscitur, interrogabit testem, an viderit: item quod auditu tantum, interrogatur testis, an audierit: & sic de reliquis sensibus corporis, secundum objecta sua. Quin & de aliis circumstantiis interrogabit: ut, exempli loco, si testis dixerit se vidisse, interrogabit iudex, qui præsentis fuerint, quo in loco, quo die, quâ parte diei vel noctis, cum similibus, ut ita ex his animadvertere possit, utrum cum alio teste, vel testibus, qui similiter examinati sunt, conveniant. † Nam si inter se non conveniant testes dicuntur singulares, hoc est habentur singuli loco unius testis, qui non probat, l. Iurisjurandi 9, C. De testib. c. Veniens o in fine & c. Licet 23, h. tit.

3 Potest tamen contingere, ut testes omnes de eodem tempore & loco non conveniant, & tamen valeant eorum testimonia: ut in facto reiterabili, puta adulterio, dummodò actus singuli probentur, saltem per duos testes. Si enim duo testes probent, Titium commisisse adulterium in certo loco, alii verò testes alibi, sufficienter pro-

batum erit adulterium, cum bis adulterium ab eodem diversis locis perpetrari potuerit Panorm. in c. Cum tunc 2, h. tit. Secus verò, si duo testes de diversis locis adulterium probarent, nam hac specie testes singulares essent atque idcirco eorum testimonia reiicerentur, Gl. notab. in can. Nihilominus 111. q. 9.

Ceterum et si iudicis officio incumbat examinare has circumstantias testium, quantum necesse est, per h. text. tamen consuetudine iudiciorum hæcenus obtentum est, ut ipsa pars adversa de iis interrogatoria conficiat, & ea offerat iudici. Ut ecce, dum actor producit testes ad probandum articulos suos, reo e contra sua interrogatoria exhibente, quibus petit à iudice, ut, si fortè testes dixerint, articulum verum esse, quærat ab iis, quomodo sciant, an præsentis fuerint, an viderint, sive audierint: quis præterea præsens fuerit, quo anno, quo die, quo loco, & similia, prout factum ipsum concernunt, c. 2, junctâ ibid Gl. h. tit. in 6, Et prudenter hoc facit reus, ut, si testes producti in omnibus non conveniant, contrarietatis & falsi arguantur. Et hinc, antequam testes audiantur ex parte actoris, solet iudex citare reum, ad videndum iurare testes, & ad dandum interrogatoria, si velit. Idem observatur & in reo, ut, si is testes suos inducat, eodem modo citetur actor. Et hoc ex consuetudine fori, aliàs iudex ipse de his circumstantiis ex officio inquirat, ut antè dictum est.

Illud quæsitum est, An testis, qui iuravit se responsurum ad singula, de quibus interrogatus erit, veluti, cuius sit ætatis, an dives vel pauper, cognatus vel affinis alteri partium, l. 3, in pr. D. De testib. & text. hic in V personis, teneatur similiter respondere, utrum adulter vel homicida sit, vel alteri crimini obnoxius, ob quod quis iure reiicitur à testimonio dicendo propter infamiam, d. l. 3, §. penult in fine junctâ l. Infamem 7, D. De publicis iudic. & c. Testimonium 54, h. tit. Et rectè putat Panorm. hic num 14, cum non teneri respondere, ad prodendam turpitudinem suam, quod id repugnet verecundiæ hominis atque adeò impossibile videri debeat, l. Filium 15, in fine D. De conditionib. in fit.